

25-Sentyabr, 2025-yil

**BADIIY ASAR SYUJETINI SHAKLLANTIRISHDA HAYOT VA MAMOT
MASALALARINING FALSAFIY-ESTETIK TA’SIRI**

**ФИЛОСОФСКО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ПРОБЛЕМ ЖИЗНИ И
СМЕРТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ СЮЖЕТА ХУДОЖЕСТВЕННОГО
ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

**THE PHILOSOPHICAL-AESTHETIC IMPACT OF LIFE AND DEATH
ISSUES IN FORMING THE PLOT OF A WORK OF ART**

Sherqo‘ziyev Shukrulloxon Shuhratjon o‘g‘li

“Fergana school ziyo” xususiy maktabining

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

sherqoziyevshukrullo@gmail.com +998911505580

Annotatsiya. *Maqolada hayot va o‘lim hodisasining badiiy asar kompozitsiyasidagi funksiyasi tadqiq etilgan. Asar syujetini hosil qilishda bu ikki kategoriyaning ustuvor hamda qisman nofaol vazifalariga to‘xtab o‘tildi. Tahlilga tortilgan badiiy asarlar misolida hayot-mamot muammosi falsafiy va estetik jihatdan tadqiq etildi. Ushbu izlanishni amalga oshirishda structural hamda qiyosiy usuldan foydalanildi.*

Kalit so‘zlar: *hayot va mamot masalalari, o‘xshashlik, mazmuniy bir xillik, kompozitsiya, estetik anglash, syujet, konflikt, falsafiy qarash, o‘limning vazifasi.*

Аннотация. *В статье исследуется функция феноменов жизни и смерти в композиции художественного произведения. Обсуждаются приоритетные и частично пассивные функции этих двух категорий в создании сюжета произведения. На примере анализируемых произведений проблема жизни и смерти изучается в философско-эстетическом аспекте. В исследовании использовались структурный и компаративистский методы.*

Ключевые слова: *проблематика жизни и смерти, сходство, содержательное единообразие, композиция, эстетическое восприятие, сюжет, конфликт, философский взгляд, задача писателя.*

Abstract. *The article studies the function of the phenomena of life and death in the composition of a work of art. The priority and partially inactive functions of these two categories in creating the plot of the work are discussed. On the example of the analyzed works of art, the problem of life and death is studied philosophically and aesthetically. Structural and comparative methods were used in this research.*

Keywords: *issues of life and death, similarity, content uniformity, composition, aesthetic perception, plot, conflict, philosophical view, the task of the writer.*

25-Sentyabr, 2025-yil

Sa’natkor va sa’nat asarining bog‘liqligi beixtiyor tarzda amalga oshadi: haqiqiy san’at namunasida ijodkorning aytgani emas, balki asarning “aytgani–aytgan, degani–degan” bo‘ladi. Albatta, chinakam badiiy yaratq egasining ixtiyorisiz kechadigan ijod jarayonida asar tabiatidan kelib chiqib, asar voqealari ketayotgan yo‘sin ustunlik qiladi, ya’ni sujet liniyasida voqealar ketma-ketligini asardagi makon va vaqt taqozo etadi. Keladigan voqealar ko‘lamini asardagi hodisalarning o‘zi tanlaydi. Badiiy asar talabi bilan amalga oshirilishi muhim bo‘lgan ushbu jarayon o‘quvchi-kitobxon estetikasini uyg‘otadi, uning his-tuyg‘ulariga ta’sir ko‘rsatadi.

Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar”ni shunday yaratgani uchun asarni hamma haqiqiy san’at asari, chin badiiylik namunasi deb tan oldi. Asardagi ishq-muhabbat jarayonini kuzatib borarkan, qahramonlar taqdiri bilan birga bo‘ldi, ularning o‘rnini egallab ham ko‘rishdi. Yakunida Kumushbibining o‘limiga guvoh bo‘lishdi. Biz asarning shu o‘rniga to‘xtalar ekanmiz, asarning ijodkorga qo‘ygan “shartini” muhokama qilib ko‘ramiz. “Nega yozuvchi o‘z qahramonini o‘ldirib qo‘ydi (bu o‘rinda “Kumushbibini o‘ldirib qo‘ydim” jumlasiga e’tibor qaratamiz), Otabek bilan birga qilsa bo‘lar edi-ku, ishq-muhabbatning oxiri bunday tarzda yakunlanishidan qanday naf bor?” degan savollar tug‘ilishi tabiiy. Xo‘sh, chindan ham Abdulla Qodiriy Kumushbibining o‘limidan biror narsa kutganmidi? Kutgan bo‘lsa, nega o‘zi ham ijod laboratoriyasida kuyundi, siqtandi? Avvalo, Kumushbibining o‘limi “asarning degan”¹ deydigan bo‘lsak, ikkinchi tomondan o‘qiguvchidan yuksak badiiy tafakkur talab etadi. So‘z san’ati, sehr san’atini anglashga undaydi. Kitobxonning hissiyot olamini alg‘ov-dalg‘ov etadi, alohida badiiy estetika xohlaydi. Kumushbibining o‘limi bu o‘rinda go‘zal muhabbatning qurboni ekanligini ko‘rsatmoqda. Asarning turli o‘rinlarida bir necha bor Zaynab va Kumushning konfliktlariga guvoh bo‘larkanmiz, to‘qnashuvlarning yuqori darajasi – Zaynabning Kumushga zaharli atala olib kelib berishida ko‘ramiz. Ziddiyatlar kuchaygan nuqtasiga kelar ekan, Kumushning o‘limi ushbu o‘rinda paydo bo‘ladi. Sujet uchun tanlangan kulminatsiya o‘lim orqali, ya’ni Kumushbibining zaharlanishi bilan kulminatsiya (konfliktning yuqori darajasi) o‘z xarakter xususiyatini kasb etmoqda. Bu o‘rinda o‘limning badiiy asar sujet liniyasidagi yana bir o‘rniga guvoh bo‘lamiz. O‘lim elementi kulminatsiyaning yuzaga chiqarish obyekti vazifasini bajarmoqda. Zabardast nosir O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanida ham o‘limning asar kulminatsiyasidagi o‘rni va aynan shu o‘rinda qanday vazifa bajarayotganini ko‘ramiz. Mazkur asarda ham Gulchehra muhabbat qurboni bo‘ladi, bunda uning farq etuvchi jihati – konflikt personaj va uning ichki olami, ruhiyati orqali namoyon bo‘ladi. O‘limning sujet kulminatsiyasida ishtiroki uning o‘rni hisoblansa, bajarayotgan vazifasi esa shu o‘rindagi konfliktning yuqori nuqtasini yuzaga chiqarishidir. Shu o‘rinda Abdulla Qodiriy hamda O‘lmas Umarbekovning o‘limdan qay darajada, qay maqsadda foydalangani umumlashadi. Kumush va Gulchehra asarda muhabbat qurboni rolini bajargan, bu ularni o‘xshashlikdagi asar komponenti, bir tomondan esa har ikkisining o‘limi konfliktning yuqori nuqtasini yuzaga chiqarishi bilan bir

¹ Sher A., Estetika. –T.: O‘zbekiston, 2015. -B. 306.

25-Sentyabr, 2025-yil

tasnif birlashmasiga ega. “O‘tkan kunlar”da Kumushbibining o‘limiga sabab bo‘lgan Zaynab bilan o‘zaro ziddiyatli vaziyatlarga ichki (ruhiy) konflikt, ya’ni Otabek ruhiyatidagi eskilik va yangilik kurashida eskilikning qo‘li baland kelishi ta’sir ko‘rsatgan. U o‘sha mahalda Zaynab shaxsini, uning huquqini himoya qila olmadi: *“bir bechorag‘a ko‘ra-bila turib jabr ham xiyonat...”* Psixologik konflikt natijasi bilan qahramonlararo konflikt paydo bo‘ldi, bu esa o‘lim elementining yuzaga chiqishini ko‘rsatyapti.

Shu o‘rinda biz tahlil jarayonimizda yana bir jihatga e’tibor qaratamiz: o‘lim unsuri yozuvchi ijodkorning badiiy maqsadi bilan yuzaga kelayotgan bo‘lsa, yana bir asarda u boshqa ehtiyojni talab etadi. Masalan, Tog‘ay Murodning “Bu dunyoda o‘lim bo‘lmaydi” romanida asosiy qahramon Botir firqaning umri davomidagi faoliyati kommunistik jamiyatni rivojlantirish edi, uning fidoyi vakili bo‘lish, har qanday yumushiga jonkuyarona xizmat qilishi asar yakunida uning diniy bilimlarini sinaydi, ya’ni butun umr o‘rgangan ta’limotiga qarshi borishi, o‘zi qurishga intilayotgan tuzumning barbod bo‘lishi firqaning butun ta’limotini o‘zgartirib tashlaydi.

Xullas, badiiy ijod jarayonida hayot va o‘lim munosabati yozuvchining niyati, badiiy tasvir va talqin yo‘sini, uning talabidan kelib chiqqan holda, ijodkorning falsafiy-estetik qarashlarini namoyon etish uchun olib kiriladi. Bunda hayot va o‘lim ziddiyatlari orqali borlik va yo‘qlik falsafasi ham yotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmonov N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: Sano-standart nashriyoti, 2017.
2. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. –Т.: Ўқитувчи, 1965.
3. Qahhor A. Ming bir jon –T.: Global books, 2021.
4. Qodiriy A. O‘tkan kunlar–T.: G‘afut G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1974.
5. Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent. “Yangi asr avlodi”, 2011.
6. Umarbekov O‘. Odam bo‘lish qiyin. –T.: Yoshlar nashriyoti uyi, 2018.
7. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. // Navoiy universiteti. T., 2018.
8. Quronov D., Ruhiy dunyo tahlili, T., 1995.
9. Rasulov A. Hozirgi o‘zbek tanqidchiligida tahlil va talqin muammosi. T.: 2002.
10. Sulton I. Adabiyot nazariyasi, T.: “O‘qituvchi”, 1980.